

Recenzie

Slavomíra Ferencuhová: Sociologie města 20. a 21. století

Praha/Brno: Sociologické nakladatelství SLON/Masarykova univerzita, 2013, 290 s. Základy sociologie 11. svazek. ISBN 978-80-7419-162-6

Vydanie knihy *Sociologie města 20. a 21. století* (rok vydania je 2013, reálne sa však publikácia na trhu objavila až v roku 2016) iste potešilo mnohých odborníkov, ktorí skúmajú mesto zo spoločenskovednej perspektívy. Mesto ako priestor, kde sa prelína sociálny život, materiálne a symbolické prostredie v kontexte širšej spoločnosti, bolo predmetom skúmania sociológie od jej počiatkov a sprevádzalo ju celou jej históriou. Vyprofilovalo sa tak množstvo rôznych sociálnovedných pohľadov naň a práve táto publikácia nám umožňuje bližší náhľad na časť z nich. Autorka si zvolila neľahkú úlohu, a to previesť nás dielami, témami a rôznymi časovými obdobiami skúmania miest z pohľadu sociológie. V knihe nachádzame iné usporiadanie textov, ako poznáme z väčšiny publikácií a učebníc sociológie mesta, pričom prístup k výberu tém je predovšetkým chronologicko-historický. Snahou je prerozprávanie príbehu sociológie mesta, pričom sa tu otvárajú mnohé nové pohľady na diela, viaceré provokatívne otázky ohľadom samotného predmetu sociológie mesta, spôsobu tvorenia poznania a koncipovania teórií o meste, ako i otázky ohľadom vymedzenia sa voči iným vedným disciplinám. Texty naznačujú, že autorka sa prikláňa k vymedzeniu sociológie mesta nie ako subdisciplíny sociológie, ale ako širšieho interdisciplinárneho vedného odboru – urbánnym štúdiám. Publikácia je významným originálnym dielom z tejto oblasti, čo je dané hlavne tým, že sa tu väčšinou pracuje s pôvodnými textami a ak autorka čerpá zo sekundárnych zdrojov, vstupuje s týmito výskumníkmi do diskusie. Kniha nás tak veľakrát priam provokuje siahnuť po pôvodných originálnych dielach, ktoré často poznáme len z interpretácií, pričom poukazuje na mnohé skreslenia a nejasnosti v sekundárnych prerozprávaniach pôvodných textov. Jednotlivé časti knihy sú častokrát vedené ako pomyselný dialóg cez kritiku a zhodnotenie jednotlivých diel.

Prvé dve kapitoly publikácie sú venované autorom a dielam, ktoré sa venovali výskumu a teoretickým úvahám o meste pred zrodom sociológie mesta, či skôr podľa slov autorky urbánnym štúdiám ako samostatnej vednej disciplíny. V úvodnej časti nám približuje autorov a ich práce, ktoré možno zaradiť ku koreňom sociológie mesta napriek tomu, že svoje práce ešte nepísali z pohľadu sociológie. Mapujú mesto nie všeobecne, ale približujú nám život hlavne chudobných robotníkov na pozadí prebiehajúcej priemyselnej revolúcie a rozmachu veľkých priemyselných miest koncom 19. storočia. Autorka sa zameriava hlavne na dvoch autorov – *Friedricha Engelsa* a *Charlesa Booth*a a naznačuje diskusiu a možné interpretácie vzťahu sociálnych rozdielov, priemyselnej revolúcie a rozvoja anglických miest. Napriek viac ako storočnému odstupu od uskutočnenia ich skúmania podrobné priblíženie diela F. Engelsa a Ch. Bootha môže byť inšpiráciou aj pre výskumníkov

sociálno-priestorových nerovností v dnešných mestách a nabáda nás k ich znovuobjaveniu.

V ďalšej časti nám autorka približuje práce, ktoré sa stali klasikou vo vzťahu k sociológii mesta a urbánnej teórii. Nanovo a do hĺbky interpretuje známe texty európskych klasikov sociológie, ako sú *Ferdinand Tönnis*, *Georg Simmel* a *Max Weber* s dôrazom na texty, ktoré boli inšpiráciou pre rôzne smery urbánnych štúdií. V druhej kapitole nachádzame podrobnú analýzu Tönnisovho diela *Pospolitosť a spoločnosť*, kde nás autorka vyvádza z často opakovaných dezinterpretácií tohto textu. Približuje nám Simmelove analýzy mesta v kontexte prebiehajúcej sociálnej zmeny, ako i jeho názory na samotný modernizačný proces, prináša i interpretácie jeho textov a konfrontuje ich s vlastným pohľadom. V tejto kapitole sa môžeme zoznámiť i s Weberovým pohľadom na mesto, ktoré analyzuje nielen v rôznych historických obdobiach, ale i v rôznych kultúrnych a geografických oblastiach. Významným prínosom pre čitateľa sú pokusy o vzájomné porovnanie prístupov predstavovaných autorov, ako i poukázanie na vplyvy týchto európskych klasikov sociologickej teórie 19. storočia na uvažovanie o problematike mesta medzi sociálnymi mysliteľmi, ktorí na nich v neskorších prácach nadväzovali. Ďalej poukazuje na vplyv spomínaných autorov na diela výskumníkov pôsobiacich na univerzite v Chicagu.

Časť knihy venovaná chicagskej škole predstavuje výber autorov ktorí sa pokúšali o systematické vymedzenie mesta ako predmetu sociologického bádania – *Robert E. Park*, *Ernest W. Burgess* a *Louis Wirth*. Prvá kapitola tejto časti práce prostredníctvom poukázania na myšlienky historikov tejto disciplíny, ale i odkazom na pôvodné texty najskôr vysvetľuje, ako sa v USA v prvých desaťročiach 20. storočia formoval nový výskumný program – urbánne štúdiá. Následne autorka predstavuje kľúčové pojmy a prístupy jasne vyprofilovaného smeru – humánnej ekológie s uvedením základných diel *Roberta McKenzieho*, *Harveyho Zorbaugha* a *Ernesta W. Burgessa*. Podrobné predstavenie prác *Louisa Wirtha* od počiatkov jeho výskumnej kariéry ukazuje, ako sa pojmy tejto školy používali pri interpretácii výskumných dát a aké prvky kritiky sa objavovali aj vo vnútri samotnej školy. Ďalej nám približuje, čomu sa sociológovia v Chicagu výskumne a teoreticky venovali, tiež poukazuje na to, že vo vnútri školy prebiehali debaty a snahy kategorizovať a charakterizovať vlastnú prácu, ako i to, že ich názory sa menili, rozširovali a vyvíjali v čase. Za prínos možno pokladať záverečnú piatu kapitolu, v ktorej autorka predstavuje hlavné body kritiky chicagskej školy a humánnej ekológie z pohľadu viacerých autorov (*Walter Firey*, *Herbert Gans*, *Manuel Castells* a ďalší), ako i svoje vlastné originálne pohľady.

Prekvapením môže byť, že v tejto časti práce (ale i v ďalších) nenachádzame viaceré mená, ktoré v jednotlivých obdobiach vnímame ako významné a ktoré sa v kontexte jednotlivých škôl v iných prehľadových publikáciách objavujú (napr. absencia známych prác *Roberta S. Lynda* a manželkou. (Lynd - Lynd 1929, 1937) Autorka v ďalších častiach recenzovanej publikácie poukazuje na to, že prehľadové

práce prinášajú rozličné príbehy vývoja sociológie mesta podľa toho, v akých historických, kultúrnych a jazykových kontextoch vznikali.

Počtom autorov i myšlienok významnú časť publikácie tvoria kapitoly venované formovaniu novej paradigmy skúmania miest v období od konca 60. po koniec 80. rokov s presahom do súčasnosti. Jednotlivé kapitoly mapujú hlavné body kritiky jednotlivých perspektív skúmania mesta, pričom odrážajú bohatú pestrosť prístupov, ako i výskumných tém a tiež nejednoznačnosť zaraďovania jednotlivých autorov do rozmanitých kategórií. Veľmi inšpirujúco pôsobí relatívne podrobné predstavenie nie veľmi známeho sociológa *Raymonda Pahla*, ktorý, podľa slov autorky, patrila v 70. rokoch minulého storočia k ústredným postavám rodiacej sa novej urbánnej sociológie. Z hľadiska historického hodnotenia vednej disciplíny, kritickej reflexie koncepcií, ale i samotného sociálnovedného skúmania zameraného na skúmanie mesta v stredoeurópskom priestore za zmienku stojí autorkina úvaha na tému vplyvu Raymonda Pahla na výskumníkov pôsobiacich v bývalom Československu. V ďalšej podkapitole predstavuje kontext pohľadov na mesto opierajúcich sa o práce *K. Marxa*, kľúčové témy, ktoré autori s perspektívou tohto pohľadu otvárali, a kritiky, ktoré sa na ich práce vznášali. Medzi hlavné postavy tzv. marxistickej teórie mesta zaraďuje (podobne ako iní autori) predovšetkým *Manuela Castellsa*, *Henri Lefebvra* a *Davida Harveyho* a im i v tejto časti práce venuje najväčší priestor. V závere poukazuje na nové perspektívy, ktoré vznikali spoločne s kritikou týchto prístupov, napr. na koncept postmoderného mesta a boli inšpirujúce aj pre všeobecnú sociológiu.

V publikácii nachádzame i zmienku o neúfňajúcej diskusii, ktorá poukazuje na nejasný obsah i hranice sociológie mesta ako samostatnej vednej disciplíny, dokonca spochybňuje mesto ako predmet sociologického bádania, diskutuje o súčasných teoreticko-empirických smeroch, ktorými sa uberá. Ferenčuhová v skratke predstavuje viaceré súčasné koncepty s presahom do iných vedných disciplín a poukazuje na významné medziodborové prelínanie tejto problematiky. Tak ako aj ďalší autori poukazuje na to, čo môžeme už viac rokov sledovať i v našom sociálnovednom prostredí: interdisciplinarita pri skúmaní miest sa prejavuje nielen v teoretickej rovine, ale i v rovine praktickej – v zložení výskumných tímov či účastníkov konferencií.

Významným prínosom diela je usmernenie pozornosti na častú otázku aplikovateľnosti klasických mainstreamových teoretických spoločenskovedných prístupov západných krajín na postsocialistické spoločnosti. Táto „západná hegemonia“ sa podľa autorky prejavuje i v oblasti urbánnych štúdií. Na stránkach práce nachádzame stále aktuálnu diskusiu prebiehajúcu v reakcii na práce *Jennifer Robinsonovej*, ktorá poukazuje na to, že súčasné prístupy ku skúmaniu mesta vychádzajú v skutočnosti z výskumu malého počtu miest „západného sveta“ a svetových metropol a často vedú k stereotypnému zobrazovaniu miest mimo tohto sveta. Takáto debata prebieha i v rámci akademického diskurzu výskumníkov tzv. postsocialistických krajín. Autorka nám približuje Robinsonovej myšlienky s dôrazom na jej koncepty „kozmpolitných urbánnych štúdií“ či koncept „obyčajného mesta“.

V nadväznosti na tieto myšlienky tu nachádzame tiež podnetnú úvahu o tom, ako sa utvárajú príbehy vedeckého poznania a ako sa formuje vedná disciplína, ak sa neutvára na jednom geografickom mieste a v totožnom spoločenskom kontexte. Plynule tak prechádza k záverečnej časti práce, ktorá sa venuje rozprávaniu príbehu formovania a rozvíjania sociológie mesta v Československu od začiatku 20. storočia po súčasnosť. Pokúša sa reflektovať kontext, v ktorom poznanie vznikalo, a to, ako sa tieto podmienky premietli do podoby výskumu a tvorby teórie. Napriek tomu, že autorka viackrát hovorí o formovaní sociológie mesta v rámci celého Československa, v skutočnosti nám (až na drobné výnimky) približuje dianie len v Čechách. V tejto časti knihy nachádzame podrobnú reflexiu viacerých prác *Jiřího Musila* z obdobia 60. – 80. rokov, ktoré podľa nej svojou pestrosťou poukazujú na dôležitosť aplikovaného výskumu miest a bývania v socialistickom Československu, ale tiež na to, ako i v tomto období vznikali práce, ktoré mali veľký kritický potenciál a prinášali často nepohodlné poznanie. V publikácii je i krátky prehľad prác, ktoré vznikali v českom prostredí po roku 1989 a zameriavajú sa na skúmanie mesta z rôznych uhlov pohľadu, odkazujú na teoretické koncepty a niektoré analytické kategórie, ktoré sa pri empirickom skúmaní českých miest objavili. Opäť tu nachádzame drobné odkazy na slovenské prostredie, avšak najvýznamnejší autori slovenskej sociológie, ktorí sa venovali a stále venujú skúmaniu mesta, sú spomenutí len okrajovo. V záverečných kapitolách autorka mapuje spojenie výskumu mesta v Čechách s teóriami a prácami, ktoré vznikali v iných prostrediach. Vyvádza nás tak z často mylnej predstavy, že skúmanie mesta bolo v období socializmu odrezané od skúmania za hranicami. Posledné strany knihy (s dôrazom na české prostredie) nadväzujú na stále neúfňajúcu medzinárodnú diskusiu o budúcnosti sociológie mesta nie ako subdisciplíny sociológie, ale ako interdisciplinárneho vedného oboru.

Recenzovaná publikácia prináša kvalitne spracovaný historický prehľad významných autorov a ich diel v americko-európskom a českom spoločenskovednom priestore so zameraním na problematiku mesta, pričom vo viacerých kapitolách autorka prináša vlastnú kritickú reflexiu pôvodných textov a zaujímavých polemík. Napriek nesporným kvalitám publikácie príbeh zostáva nedopovedaný, chýba analýza a prerozprávanie príbehu sociológie mesta v slovenskom prostredí, i keď v úvode je naznačená aj táto obsahová rovina. Táto bohatá časť slovenskej sociológie tak naďalej zostáva ukrytá v archívoch, knižniciach a v pamäti jej účastníkov a čaká na svoje prerozprávanie.

LITERATÚRA

- LYND, R. S. – LYND, H. M., 1929: Middletown: A Study in Contemporary American Culture. New York: Harcourt, Brace and Company
LYND, R. S. – LYND, H. M., 1937: Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts. New York: Harcourt, Brace and Company.

Katarína Moravanská
Sociologický ústav SAV, Bratislava